

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА В ДІТЕЙ З ООП В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Шпаляренко Ю. А.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогічних технологій початкової освіти
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 34, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-0727-4229
shpalia1@ukr.net*

Колеснікова Д.

*здобувач вищої освіти «магістр»
спеціальності «Початкова освіта»
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 34, Одеса, Україна
orcid.org/0009-0007-0424-5581
dianakolesnikovadi@gmail.com*

Ключові слова: *Нова українська школа, соціальний статус молодшого школяра, діти з порушеннями, інтелектуального розвитку, мовленнєві порушення, програма формування соціального статусу, соціально-психологічна готовність дитини.*

Проблема соціальної активності, взаємодії та сприйняття один одного стає особливо важливою в сучасному світі. Це зумовлено змінами в значенні та доступності різних соціальних благ, як-от освіта й технології, а також такими факторами, як постійна взаємодія з іншими членами суспільства, швидкий ритм життя та поява нових соціальних груп і субкультур. Все це призводить до необхідності формування образу соціального об'єкта на основі обмеженої інформації та в умовах обмеженого часу.

Період молодшого шкільного віку являє собою етап цілеспрямованого розвитку особистості та її соціалізації. Протягом цього періоду дитина не лише отримує та усвідомлює свій статус, але й формує своє особистісне ставлення до нього.

Соціальна ідентичність учня молодшого шкільного віку формується через два ключові аспекти: когнітивний і емоційний. Когнітивний аспект охоплює усвідомлення дитиною своєї належності до учнівської спільноти, тоді як емоційний аспект визначає особисте ставлення до власного положення в ієрархії учнів, як-от клас чи школа. Соціальна ідентичність школяра є динамічним явищем, яке постійно змінюється і розвивається протягом усього періоду навчання в школі.

Спеціальна педагогічна підготовка дітей з особливими освітніми потребами (ООП) до навчання в школі вимагає забезпечення їх повноцінного розвитку на рівні психічних процесів, фізичного здоров'я та емоційно-вольового потенціалу. З метою зміни основного типу діяльності та формування соціального статусу школяра в дитини з порушеннями інтелекту важливо, щоб дорослі сприяли її розвитку і корекції психічних процесів, мовлення та комунікації, вольової сфери, а також надавали підтримку в подоланні труднощів, що можуть виникати під час навчання.

Для формування соціального статусу школяра в молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку та мовленнєвими порушеннями було розроблено комплексну програму. Ця програма включає корекційно-розвивальну, просвітницько-консультативну та

профілактично-розвивальну роботу як з учнями молодшого шкільного віку, так і з їхніми батьками. Програму розділено на два блоки: «Моя дитина – майбутній першокласник» (для батьків) і «Я – майбутній школяр» (для дітей).

Практична значущість отриманих результатів дослідження виявляється в можливості впровадження розробленої програми та методики формування соціального статусу молодшого школяра для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та мовленнєвими порушеннями. Також ці результати використовуються для застосування методик діагностики стану поведінкової, когнітивної та емоційної готовності дітей з ОПП до навчання в школі.

FORMATION OF THE SOCIAL STATUS OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Shpalyarenko Yu. A.

Candidate of Pedagogical Sciences,

*Associate Professor at the Department of Pedagogical Technologies
of Primary Education*

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

Staroportofrankivska str., 34, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-0727-4229

shpalial@ukr.net

Kolesnikova D.

Master's Degree Student

Speciality Primary Education

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynskyi

Staroportofrankivska str., 34, Odesa, Ukraine

orcid.org/0009-0007-0424-5581

dianakolesnikovadi@gmail.com

Key words: *New Ukrainian School, social status of primary school children, children with intellectual disabilities, speech disorders, social status formation program, social and psychological readiness of a child.*

The problem of social activity, interaction and perception of each other is becoming especially important in the modern world. This is due to changes in the meaning and accessibility of various social goods, such as education and technology, as well as factors such as constant interaction with other members of society, a fast pace of life, and the emergence of new social groups and subcultures. All this leads to the need to form an image of a social object based on limited information and in a limited time.

The period of primary school age is a stage of purposeful personal development and socialization. During this time, a child not only receives and realizes his/her status, but also forms his/her personal attitude towards it.

The social identity of a primary school student is formed through two key aspects: cognitive and emotional. The cognitive aspect covers the child's awareness of his/her belonging to the student community, while the emotional aspect determines the personal attitude towards his/her position in the hierarchy of students, such as a class or school. A student's social identity is a dynamic phenomenon that is constantly changing and developing throughout the entire period of schooling.

Special pedagogical preparation of children with SEN for school requires ensuring their full development at the level of mental processes, physical health and emotional and volitional potential. In order to change the main type of activity and form the social status of a schoolchild with intellectual

disabilities, it is important that adults contribute to the development and correction of mental processes, speech and communication, and the volitional sphere, as well as provide support in overcoming difficulties that may arise during learning.

We have developed a comprehensive program to improve the social status of schoolchildren with intellectual disabilities and speech disorders. This program includes correctional and developmental, educational, counseling, and preventive and developmental work with both primary school students and their parents. The program is divided into two blocks: "My child is a future first-grader" (for parents) and "I am a future schoolchild" (for children).

The practical significance of our research findings is manifested in the possibility of implementing the developed program and methods of forming the social status of primary schoolchildren for children with intellectual disabilities and speech disorders. Also, these results are used to apply methods for diagnosing the state of behavioral, cognitive and emotional readiness of children in this category for school.

Постановка проблеми. Загалом, у дітей із порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями виникає особливо актуальна проблема готовності до навчання в школі. У контексті цієї проблеми важливу роль має саме готування школярів цієї групи до зміни соціальної ролі та прийняття нового соціального статусу молодшого школяра.

Кожен індивід переживає кризи в особистісному розвитку, спричинені кардинальними змінами в його особистому житті, які впливають на формування самосвідомості. Процес формування соціального статусу є складним явищем, який зумовлюється суспільною ситуацією розвитку особистості, її інтелектуальним, психофізичним, емоційно-вольовим та потребово-мотиваційним розвитком на різних етапах життєвого циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення феномену соціального статусу школяра було здійснено численними науковцями, як-от: Н. Володарська, І. Данилюк, В. Карасик, Л. Москаленко, О. Пенькова, Н. Сарджвеладзе, С. Саханюк, Н. Самоукіна, Л. Сердюк, Т. Шибутані, Т. Яблонська та інші.

Вчені Д. Ельконін, В. Давидов та інші глибоко та змістовно дослідили молодший шкільний вік, у цьому ж напрямі працювали їхні послідовники Л. Айдарова, А. Дусавіцький, А. Маркова,

Ю. Полуянов, В. Репкін, В. Рубцов, Т. Скрикіна, Г. Цукерман тощо.

Однак проблема підготовки дітей з порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями до шкільного навчання та прийняття нового для них соціального статусу залишається надто актуальною.

Мета статті – теоретичне узагальнення та експериментальна перевірка ефективності впливу розробленої програми на становлення соціального статусу молодшого школяра в дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та мовленнєвими порушеннями.

Виклад основного матеріалу. Такі вчені, як А. Елліс, А. Ландж і А. Маслоу, констатують, що молодший школяр формує свою особистість на основі статусного положення та відношення до себе і навколишнього світу. Розвиток у цей період може бути сприятливим, якщо дитина приймає свій статус та відповідно ставиться до нього, або небажаним і психологічно складним, якщо спостерігається неприйняття статусу та неадекватне ставлення до нього, що викликає «психологічний синдром».

За Л. Москаленко, набуття нового соціального статусу є ключовим етапом становлення особистості молодшого школяра. Розвиток соціального статусу в цьому віці відбувається індивідуально

Таблиця 1

Аспекти, ознаки та показники готовності дітей із порушеннями інтелекту приймати соціальний статус школяра

Аспекти	Ознаки	Показники
Поведінковий	Ефективність виконання соціальної функції	– Успішність у навчальних зусиллях; – Ставлення інших дітей та вчителів до дитини, що приймає новий соціальний статус
Когнітивний	Свідоме розуміння своєї належності до конкретного соціального статусу («Хто я?»)	Ідентифікація себе зі своєю соціальною роллю молодшого школяра
Емоційний	Значення, яке дитина надає своєму новому соціальному статусу школяра	Позиція чи настрої стосовно майбутнього соціального статусу школяра

й залежить від внутрішнього комфорту щодо статусу та правильного ставлення до нього [1].

Аналіз науково-методичних джерел з указаної проблематики показав, що для успішного прийняття соціального статусу молодшого школяра дітям із порушеннями інтелектуального розвитку та мовленнєвими порушеннями необхідний відповідний розвиток поведінкового, когнітивного та емоційного компонентів [2]. Інформацію систематизовано та представлено в таблиці 1.

У жовтні 2023 року нами було проведено констатувальний експеримент на базі навчально-виховного комплексу «Хабад» Одеської міської ради. У дослідженні взяли участь 7 дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку та мовленнєвими порушеннями.

Для об'єктивного оцінювання готовності молодших школярів з ОПП прийняти новий соціальний статус школяра ми використовували такі методи:

1. З погляду поведінкового компонента – метод експертів. Експертами виступали практичний психолог та вчителі початкових класів НВК «Хабад» Одеської міської ради. Крім цього методу, ми також застосували адаптовану методику Л. Панькової «Мотиваційний тест-опитувальник»;

2. З огляду на когнітивний компонент – тест Я. Керна-Йерасека «Діагностика готовності дитини до школи»;

3. Емоційний компонент – методика Н. Семаго «Емоції на обличчях».

Узагальнюючи результати за методикою Л. Панькової «Мотиваційний тест-опитувальник», можна зазначити, що 85,7% учнів із порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями перебувають на низькому рівні готовності, а 14,3% мають середній рівень готовності до нового соціального статусу молодшого школяра (рис. 1).

Рис. 1. Ступінь готовності дітей із порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями до прийняття соціального статусу школяра на етапі констатування, за методикою Л. Панькової

Другою методикою, що сприяла об'єктивному визначенню готовності молодших школя-

рів із порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями (за когнітивним компонентом) до прийняття соціального статусу школяра на констатувальному етапі дослідження, був комплексний тест Я. Керна-Йерасека «Діагностика готовності дитини до школи». Цей тест включав три завдання: тест «Малюнок людини» (чоловічої фігури); копіювання фрази з букв, написаних прописом; змалювання точок.

Для отримання загальних показників за всіма трьома завданнями з комплексної методики Я. Керна-Йерасека «Діагностика готовності дитини до школи» ми скористалися формулою середнього арифметичного.

Отже, підбиваючи підсумок дитячих відповідей за методикою Я. Керна-Йерасека, варто відзначити, що 81% учнів з порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями перебувають на низькому рівні готовності, 14,3% молодших школярів цієї категорії мають середній рівень, а 4,7% дітей у цій групі виявлено з достатнім рівнем когнітивної готовності до навчання в школі (рис. 2).

Рівень когнітивної готовності молодших школярів до навчання в школі

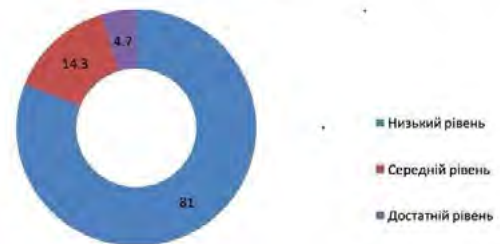

Рис. 2. Ступінь когнітивної готовності учнів із порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями до вступу до школи на етапі констатації (за методикою Я. Керна-Йерасека)

Іншим інструментарієм діагностики, який ми використовували на етапі констатації дослідження, була методика Н. Семаго «Емоції на обличчях». Діти повинні були визначити емоції, які виражає зображена на картках дитина.

Узагальнюючи результати відповідей дітей за методикою Н. Семаго, можна відзначити, що 42,8% дітей демонструють середній рівень емоційної готовності, тоді як 57,1% учнів перебувають на низькому рівні готовності до навчання в школі (рис. 3.)

Для оцінювання загальних результатів серед дітей за всіма проведеними діагностичними методиками ми використали формулу середнього арифметичного, відповідно якої значення кожного показника на кожному рівні були підсумовані та поділені на кількість використаних методик. Зі зведених показників оцінки готовності молод-

Рівень емоційної готовності учнів до прийняття нового соціального статусу молодшого школяра

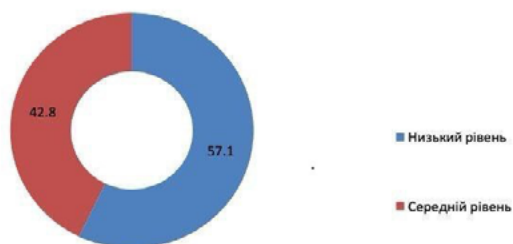

Рис. 3. Рівень готовності до емоційного прийняття соціального статусу учнів серед молодших школярів з порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями на етапі констатувального дослідження (за методикою Н. Семаго)

ших школярів з порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями до прийняття соціального статусу школяра спостерігаємо такі результати: 74,6% дітей цієї категорії знаходяться на низькому рівні готовності, 23,8% учнів мають середній рівень, тоді як лише 1,6% дітей із порушеннями інтелекту досягли достатнього рівня (рис. 4).

Нами було розроблено спеціальну програму, що має комплексний підхід і включає кілька напрямів спільної діяльності з учнями, працівниками шкільного закладу та їхніми батьками, а саме: корекційно-розвивальний; просвітницько-консультативний; профілактично-розвивальний.

Ключовою ідеєю нашої програми є створення можливостей для дітей із порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями для виявлення, формування та втілення особистих уявлень щодо майбутнього навчання в школі, активно допомагаючи їм сформулювати уявлення про життя першо-

Узагальнені показники констатувального експерименту

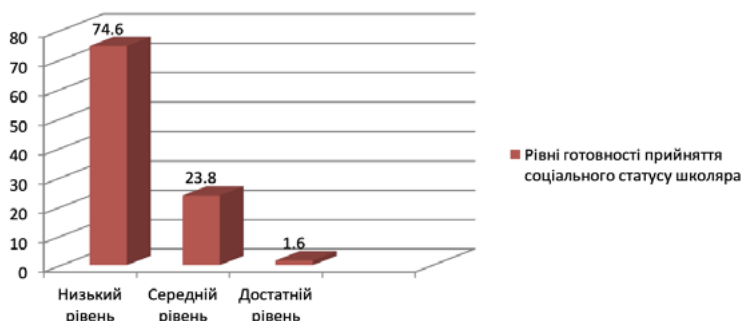

Рис. 4. Оцінка готовності дітей із порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями до прийняття нового соціального статусу молодшого школяра на констатувальному етапі дослідження

класників, участь в освітньому процесі, поведінку в класі та інші аспекти, що, на нашу думку, сприятимуть загальному формуванню нового соціального статусу школяра в цій групі дітей.

Успішна реалізація програми формування соціального статусу школяра у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та мовленнєвими порушеннями передбачає дотримання таких основних педагогічних принципів, як:

1. Повага до гідності дітей, створення позитивної самооцінки та підтримка їх впевненості у власних можливостях;

2. Використання методів та форм роботи, які враховують вікові та індивідуальні особливості дітей, уникання штучного прискорення або уповільнення їх розвитку;

3. Індивідуалізація шкільної освіти для дітей з ОПП;

4. Залучення дітей як повноцінних учасників освітнього процесу та активне співробітництво з батьками;

5. Сприяння партнерським відносинам із сім'єю.

Ці принципи стали основою нашої програми формування соціального статусу школяра в дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та мовленнєвими порушеннями.

Отже, створена програма має комплексний характер і включає корекційно-розвивальну, просвітницько-консультативну та профілактично-розвивальну роботу з учнями та їхніми батьками.

Формувальний експеримент тривав протягом 5 місяців, із січня до травня першого семестру 2023–2024 навчального року. Основою для цього експерименту також був НВК «Хабад» Одеської міської ради. Участь у формувальному експерименті взяли так само 7 дітей з порушеннями інтелектуального розвитку та мовленнєвими порушеннями.

Після завершення програми, у січні 2024 року, ми провели контрольну перевірку готовності дітей до навчання в школі та їх готовність прийняти новий соціальний статус школяра для себе. Для цього етапу ми використали ті ж самі методики, що й на констатувальному етапі.

Із результатів узагальненої діагностики готовності дітей із порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями до прийняття соціального статусу школяра на контрольному етапі дослідження можна відзначити такі показники: 33,3% дітей у цій групі демонструють низький рівень готовності, 49,2% перебувають на середньому рівні, а 17,4% виявили достатній рівень готовності (рис. 5).

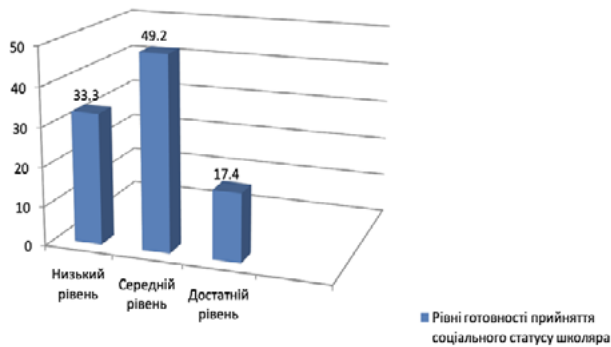

Рис. 5. Рівень готовності дітей із порушеннями інтелекту та мовленнєвими порушеннями до прийняття нового соціального статусу школяра на контрольному етапі дослідження

Як можна спостерігати, отримані результати свідчать про ефективність розробленої нами програми та методики формування соціального статусу школяра в дітей молодшого шкільного віку з порушеннями інтелектуального розвитку. Порівняння даних констатувального та контрольного

експериментів демонструє позитивну динаміку розвитку цього процесу в учнів з ОПП.

Висновки. Формування соціального статусу школяра вимагає врахування низки зовнішніх і внутрішніх умов. Зовнішні умови включають залучення дитини в класне (шкільне) середовище та вплив референтних груп, що визначають рольову поведінку. Внутрішні умови означають узгодженість та розвиток поведінкового, когнітивного та емоційного компонентів соціальної ідентичності.

Компоненти та критерії готовності дітей до прийняття соціального статусу школяра включають поведінковий, когнітивний та емоційний аспекти. Програма формування статусу для учнів із порушеннями інтелектуального розвитку та мовленнєвими порушеннями враховує ці аспекти та має два блоки для роботи з батьками та самими дітьми.

Порівняння результатів констатувального та контрольного етапів дослідження дозволило зробити висновок щодо ефективності запропонованої програми та методики, оскільки спостерігається позитивна динаміка готовності дітей приймати новий соціальний статус школяра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Москаленко Л.С. Психологічні умови становлення соціального статусу молодшого школяра. Київ : Генеза, 2016. 210 с.
2. Петрова В.Г., Белякова І.В. Психологія розумово відсталих школярів : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. М: Академія, 2002. 160 с.

REFERENCES

1. Moskalenko L. S. (2016) *Psychologichni umovy stanovlennia sotsialnoho statusu molodshoho shkolyara* [Psychological conditions for the formation of the social status of a primary school student]. K.: Henesa. 210 p.
2. Petrova V. H., Bieliakova I. V. (2002) *Psykholohiia rozumovo vidstalykh shkoliariv: navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv* [Psychology of intellectually disabled schoolchildren: a textbook for students of higher pedagogical institutions]. M. : Akademiia. 160 p.